CERİT TÜRKMENLERİNDE HALK HİKÂYECİLİĞİ VE HİKÂYECİLER*

F. Gülay MİRZAOĞLU

Cerit Türkmenleri

XVII. yüzyıldan itibaren Türkmen aşiretlerinin iskân bölgesi olan Çukurova'da konar -göçer hayat tarzı sürdüren bir çok Türkmen aşireti vardı. Bölgenin bugünkü yapısı içinde varlıklarını koruyanları göz önünde tutarsak bu aşiretlerin belli başlıları şunlardır: Cerit, Avşar, Tecirli(Tacirlü), Bozdoğan, Sırkıntılı, Varsak ve Ulaşlı.

Ceritlerin mensup olduğu boy ve oymaklar hakkında elimizdeki sözlü ve yazılı kaynaklardan, gerekli ve yeterli seviyede olmasa bile, sınırlı bilgilerin ışığında Cerit Türkmenlerinin mensup oldukları teşekkülleri tarihî bir çerçeve içine yerleştirmek muayyen seviyede mümkün görünmektedir.

Cerit Türkmenleri Boz-ulus'a bağlı bir koldur[1]. Ceritler idarî bakımdan xvı. yüzyıldan itibaren, imparatorluk döneminde Dulkadirli iline bağlı görünmektedir. Cerit Türkmen aşiretine bağlı oymak ve obalar yaşadıkları yer ve zamana göre çeşitli isimler alıyordu. Cerit aşiretinin Dulkadirli ili arasındaki ana kolunun Bayır-Cerid, Kara-Hasanlı, Oruç-Gazilu ve Mamalu gibi obaları vardı. Boz-ulus arasında yaşayan Ceritler Sultan Hacılu adını taşıyordu. Boz-ulus içindeki Cerit Türkmen oymakları xvıı. yüzyılın başlarında, öteki Türkmen oymaklarının pek çoğu gibi, Orta Anadolu'ya gelerek, Kırşehir yöresi ile Ankara'nın Keskin kazası ve civarında yaşamışlardır. Ceritlerin bu yöreye göçürülen oymakları daha sonra 1692 yılında Rakka/Suriye bölgesine yerleştirilmek istenir. Fakat, bu yeni bölgeye getirilen Cerit Türkmen oymak ve obaları, bu kararı öteki Türkmen oymak ve obaları gibi benimsemezler ve eski yurtlarına dönmeye teşebbüs ederler. Bu teşebbüslerinde başarılı oldukları ve bir süre eski yurtlarında yaşamış oldukları xvıı. yüzyıl içindeki yeni iskân teşebbüslerinden anlaşılmaktadır. Buna göre, eski yurtlarına dönmüş olan Cerit Türkmenlerinin 1712 yılında yeniden Rakka'ya iskân edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bütün bu teşebbüslere rağmen, Cerit Türkmenlerini Rakka'ya iskân etmek mümkün olmamış ve sonunda Anadolu'daki yurtlarına dönmeleri önlenememiştir[2].

Cerit Türkmenlerinin Rakka iskânına direnen oymak ve obaları xvı. yüzyıl içinde Cerid Sultan Hacılu, xvıı. yüzyıl başlarında ise Cerid-Sil-Süpür adı ile tanınır. Cerit Türkmen aşireti içinde, Sil-Süpürün son derece güçlü bir oymak olduğu, iskân teşebbüslerine karşı durmasından da anlaşılmaktadır. Sil-Süpür oymağının bu adı kazanması, çevrelerinde bu ad ile şöhret bulması, göçebe aşiretlere özgü yaptıkları sınırsız yağma ve talan ile ilgili görünmektedir. Bütün bu iskân teşebbüsleri ve karşı koyma mücadeleleri uzun bir süre devam etmiş ve sonunda Cerit Türkmen aşiretine bağlı Sil-Süpür kolu Türkmenlerinin bir kısmı İran'a gitmiş, bir kısmı da Kırşehir ve Keskin yörelerindeki eski yerlerine yerleşmiştir. Kırşehir yöresinde sekiz, Keskin yöresinde de sekiz köyde Sil-Süpürlerin oturduğu bilinmektedir[3]. Ayrıca,

xvıı. yüzyılda Cerit Türkmen aşiretine mensup olan Ciridoğlu adında birinin Çorum sancak Beyi olduğunu[4] ve Sil-Süpür Ceritlerinden küçük bir grubun Çorum'da üç köye yerleşerek kaldığını öğrenmekteyiz[5].

Dulkadir ili arasında yaşayan Cerit Türkmen aşiretinin ana kolunun ise, xvıı. yüzyılda Kancı Ceridi, Dipgalı Ceridi, Göçer Ceridi, Derdili Ceridi, Kara Hasanlı Ceridi gibi oymak adları ile zikredildiklerini görüyoruz[6]. Dulkadirli ulusuna bağlı bu kolun bazı obaları Maraş bölgesine yerleşmiştir. Aşiretin ana kolunun geri kalan büyük bir kısmı Çukurova'ya, Ceyhan bölgesine yerleşmiştir[7]. Yine bu kola mensup kimi Cerit obalarının da İçel ili civarına yerleşmiş bulunduğunu elimizdeki bilgilerden öğrenmekteyiz[8]. Ayrıca, Dulkadirli ilinde yaşayan ve bir Türkmen aşireti olan Barakların da aslında Cerit aşiretine mensup oldukları bazı kaynaklarda ileri sürülmektedir[9]. Ceritlerin başlıca yerleşim coğrafyası olan Çukurova bölgesi ve civarı dışında, kimi Türkmen aşiretlerinin yaylak-kışlak hayatının dolaşım alanları dahilinde olan Alaiye, Teke, illerinden[10] Aydın iline uzanan bazı yerleşim birimlerini teşkil etmiş olmaları muhtemeldir. Nitekim, bugünkü Aydın ili sınırları içinde kalan bazı köylerdeki Cerit, Ceridoğlu gibi sülale ve mahalle adları da bu konuda bize bir fikir vermektedir[11].

Çukurova bölgesinde kurulmuş bugünkü Cerit Türkmen köylerinde yaşayan yaşlılardan edindiğimiz bilgilere göre, Ceritler çok eski zamanlarda Baykal gölü kıyısında yaşarlarmış. Kuraklığın baş göstermesiyle birlikte ırmakların suları azalınca, hayvancılıkla uğraştıkları için, elverişli bir yer aramaya başlamışlar, kona-göçe sürüleriyle Anadolu yaylalarına gelmişler. Bilinen ve hatırlanan ilk dolaşım alanları Rakka ile Çukurova ve Binboğa Dağları olmuştur. Daha sonra Cerit Türkmenleri Çukurova'nın Ceyhan ırmağı kıyısına göç etmişlerdir[12].

Ceritlerin Rakka'dan Çukurova'ya göç etmelerine sebep olan hadise, aşiret mensupları arasında şöyle rivayet edilir: 1785 civarı yıllarda Çukurova'ya gelen Cerit aşiretinin Sil-Süpüroğlu diye bir kolu vardı. Sil-Süpürlerin Fettah Bey adındaki beyleri Rakka'da ölünce, aşiret büyükleri toplanarak Ali adında genç, yakışıklı, yiğit bir delikanlıyı kendilerine bey seçerler. Bekâr ve fakir olan Ali Bey, beyliği üstlendikten sonra, aşiretin ileri gelen ağalarından birinin kızını ister. Kız, münasip görülmediği için Ali Bey'e verilmez. Ali Bey buna sinirlenir, aşireti böler ve Rakka'dan göç ederek bugünkü Gaziantep ili Nizip ilçesine kadar gelir[13].

Orta Asya'dan kuraklık sebebiyle göç ederek Ceyhan ırmağı kıyısına gelen Ceritlerin o dönemde geçim kaynağı hayvancılıktan ibarettir. XIX. yüzyılda bin ikiyüz çadırlık Cerit Türkmen aşiretinin otuzyedi bin koyuna, otuzbeş bin keçiye ve yirmibeş bin sığıra sahip olduğunu biliyoruz[14]. Hayvancılığa elverişli bir yer olduğu için Çukurova'ya, Ceyhan ırmağı kıyısına gelen Cerit aşireti burada Avşar aşireti ile karşılaşır. Bu karşılaşma, uzun yıllar yöredeki türkülere konu olan ve bugün de bölgedeki her iki aşiret mensupları arasındaki diyaloglarda akisleri görülen savaşa yol açar. İki Türkmen aşireti arasında çıkan bu "yurt tutma" kavgasında Ceritler galip gelir. Avşarlar yöreden ayrılıp Kayseri tarafına gitmeye mecbur edilir[15].

Bu hadise, Avşar Türkmeni olan saz şairi Dadaloğlu tarafından dile getiril-

miştir. Çukurova Türkmen aşiretleri arasında bu türkü asırdan asıra, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Dadaloğlu'nun, Avşar ve Cerit Türkmenleri arasında yurt tutma yüzünden çıkan kavgayı tasvir edişi şöyledir:[16]

Cerid Rakiye'den sökün eyledi
Bir firkat geldi de serime doğru
Altı Arap atlı Avşar Beyleri
Çek atın başını Urum'a doğru.

Cerid Rakiye'den arayı açın
Murad'ın altından Kined'i geçin
Sarardı benziniz yaylaya göçün
Çek atın başını Urum'a doğru.

Dolanayım Yarsuvat'ın[17] yolundan
İçen ölmez Binboğa'nın gölünden
Arslan Beyim Sar'arslanın yolundan
Çek atın başını Urum'a doğru.

Dadaloğlum der de ne söylesem hak
Şükr'olsun Allah'a yüzümüz hep ak
Bize bu illerde devir günü yok
Çek atın başını Urum'a doğru.

Avşarlar ve Ceritler arasında yurtluk tutmak yüzünden başlayan bu çekişme daha sonraki yıllar içinde, Avşarların Ceritlere kız verip akraba olmasıyla ortadan kaldırılır[18].

Bugün Çukurova'da Adana'nın Ceyhan ve Osmaniye ilçeleri arasında kurulmuş bulunan Cerit köyleri şunlardır: İmran, Azizli, Veysiye (Günyazı), Hamdilli (Hamdieli), Tatarlı, Hürüuşağı (Eskikent), Elmagölü, Mustafabeyli, Değirmendere, Altıgöz, Cihanbekirli ve Yalak. Ceyhan'ın doğusunda yer alan bu oniki köyün tamamı Cerit Türkmen aşiretlerince iskân edilmiştir. Ceyhan'ın güneyinde bulunan Kurtkulağı, İsalı, Doruk köyleri de birer eski Cerit yerleşmesi olmakla beraber, bu köyler zamanla Avşar, Bozdoğan, Tecirli, Varsak gibi Türkmen oymaklarının yerleşmesi ile genişlemiş ve buralarda yaşayan Ceritlerin sayıları azalmıştır[19].

Yöredeki Cerit köylerinin kuruluş tarihleri xvıı. yüzyıl sonlarına rastlar. Cerit beyleri ilk olarak İmran köyünü kurmuşlar; öteki Cerit köyleri ise, daha sonraki yıllarda kurulmuştur. Ceritler arasında Emirzaoğlu adıyla anılan beylerden Hacı Ali Bey ile Nuri Bey'in babaları Şahin Bey İmran köyüne ilk yerleşen Cerit Türkmenlerini teşkil ederler. Bizim tespit ettiğimiz en eski dönem, Hacı Ali Bey ile kardeşi Nuri Bey'in yaşadıkları dönem olup, 1800'lü yılların sonu ile 1900'lü yılların başına rastlamaktadır. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Maraş'ta bulunan Cerit obalarını olduğu kadar, Çukurova'daki Cerit obalarını da Emirzaoğlu adında bir Cerit beyinin idare ettiği ve bu beyin İmran (İmrenli) köyünde oturduğu kimi kaynaklarda zikredilmektedir[20].

Cerit köylerinde yaşayan Cerit aşiretine mensup kişilerden edindiğimiz bilgilere göre, İmran, Azizli, Hamdilli, Değirmendere, Kurtkulağı, İsalı, Doruk gibi Cerit köyleri İmran'da oturan Hacı Ali Bey tarafından yönetilirken; Hacı Ali Bey'in amcasının oğlu Mustafa Bey tarafından kurulan Mustafabeyli köyü ile, bu köyün çevresinde yer alan Cerit köylerinden Yalak, Elmagölü, Altıgöz, Veysiye, Hürüuşağı, Cihanbekirli köyleri de

Mustafa Bey tarafından yönetilirdi. Hacı Ali Bey ve kardeşi Nuri Bey'den sonra, bu beylerin oğulları olan Şahin Bey, Abdurrahman Bey ve Abdullah Bey İmran köyünde uzun yıllar yaşamışlardır. Bu kişiler, eski dönemdeki idare şeklinin değişmesine rağmen, gerek yaşadıkları köy, gerekse çevre Cerit köylerinin halkı tarafından bir bey olarak benimsenmiş, saygı görmüş ve Cerit Türkmen köylülerinin hayatlarında ananevi mevkilerini ve otoritelerini muhafaza etmişlerdir.

Bugün Çukurova'da bulunan Cerit Türkmen köylerinde çoğunluğu kendileri teşkil etmekle beraber, bunlara öteki Türkmen aşiretlerine mensup üyelerin de katıldığını görmekteyiz. Böylece bu köylerin zaman içinde nüfus bakımından karışık bir yapı oluşturduğunu söyleyebiliriz.

1865 yılında uygulamaya konulan Fırka-i İslahiyye kanunu ile Çukurova'da bugünkü yerleşim biçimlerini kazanmış olan Cerit köylerinin, çoğunlukla dağ eteklerinde, pınar başlarında çevresi tarıma elverişli yerlere kurulmuş oldukları görülür. Eski zamanlardaki hayvancılık uğraşı yerleşime geçilince yerini- bu köylerin bazılarına sonradan yerleşen Yörüklerin sürdürdükleri hayvancılık hariç- bütünüyle çiftçiliğe bırakmıştır. Böylece bütün köylülerin günlük hayatları bu yeni hayat tarzına uygun biçimde düzenlenmiştir; çalışmanın da, eğlenmenin de koşulları -yeri, zamanı ve biçimi- tarım toplumunun ilgi ve ihtiyacı doğrultusunda gelişmiştir.

Eğlence Hayatından Kesitler

Cerit Türkmen köylerinde özel günlerin, düğün, bayram gibi törenlerin içinde yer alan eğlencelerden başka, günlük hayatın akışı içinde yapılan eğlenceler vardı. Köylülerin geceleri düzenledikleri eğlencelerin başında, bir araya toplanarak "türkülü hikâyeler" anlatmak ve türküler söylemek gelirdi. Bunun için köylüler ya köy odasında, ya da geniş bir ailenin evinde toplanır, kadın erkek ayrı yerlerde oturur, kadınlar erkeklerin anlattıkları hikâyeleri ve söyledikleri türküleri ya yan odadan, ya da daha uzak bir yerden dinlerlerdi. Bu "eğlence" sırasında kimseden ses çıkmaz, hikâyeciye büyük bir saygı gösterilirdi. O anda hikâyeci, tavırları, mimik ve jestleriyle, dinleyicilere telkinleriyle, ortamı yöneten kişi olurdu. Bu gecelerde yenmek üzere mısır patlatılır, çerez hazırlanır, bu oturumların en sevilen yiyeceği olan "küle kömbe"[21] yapılırdı.

Türküler sazsız söylenirdi. "Yerli" aşiretten olanlar çalgı çalmayı bilmezler, eğer toplulukta Tecirli aşiretinden olan kimseler var ise, "tambura" çalarlardı. Karacaoğlan, Dadaloğlu ve Elbeylioğlu'ndan türküler gece yarılarına kadar sürerdi.

Akşamları köylü erkeklerin bir başka eğlencesi de "yüksük oyunu" oynamaktı. Erkekler iki gruba ayrılır, iki taraflı otururlar, sıra ile "yüksük" saklanır, oyunu kaybeden taraf kazanan tarafa ziyafet çekerdi. Vakit geç olduğu için yemek bulunmazdı; bir teneke helva getirilir, hep birlikte yer, dağılırlardı. Bu sırada misafirlere evdeki delikanlılar hizmet ederdi.

Köylerde daha sonraki yıllarda "kahve"ler ortaya çıkınca "odalarda" ve köyün ileri gelenlerinin evlerinde yapılan toplantılar yapılmaz oldu, köylü erkekler eğlenmek için kahvelere gitmeye başladılar; kahvede oynanan kağıt oyunları onların başlıca eğlencesi oldu.

Köylü kadınların eğlenceleri ise, daha çok günlük işlerin yapılması sırasında olurdu. "Bulgur çekmek" için her akşam bir evde toplanan genç kızlar ve kadınlar değirmen taşında "bulgur çekerken" çeşit çeşit türküler söyleyerek eğlenirlerdi. Üst üste konulmuş iki yuvarlak taştan oluşan değirmen taşının ortasında bulunan kolu, üç genç kız türküler söyleyerek döndürürdü. Bu iş sırayla devam ederken, türküden türküye geçilerek eğlence de sürerdi.

Köylü kadınların eğlenmelerine vesile olan bir başka iş çeşidi ise "pamuk şiflemek" idi[22]. Gündüzden toplanan "şifli pamuk", eve getirilince üzerine biraz su serpilir ve yumuşaması için bekletilirdi. Akşam olunca, bütün komşular o eve toplanır, pamuğu, dışındaki kurumuş kabuğundan ayırırlardı. Bu işe de "pamuk şifleme" denirdi. Köylüler kimin pamuğu şiflenecek ise, o akşam oraya toplanır, el birliği ile o işi bitirirlerdi. Bu hem çok makbule geçen bir yardım, hem de eğlenerek yapılan bir işti. Kadınlar ve genç kızlar bu işi yaparken türkü söyleyerek, sohbet ederek eğlenme fırsatı bulurlardı.

Kadın ve erkeklerin, genç kızların ve delikanlıların bir arada bulundukları eğlenceler ise, hasat mevsiminde, buğday biçilirken, buğdayı eve çekerken yapılan eğlencelerdi. Köylülerin dört gözle bekledikleri hasat zamanının gelmiş olması onları sevindirir; bu sevinçle türküler söyler, oyunlar oynarlardı.

Cerit Türkmen köylerindeki bugünkü yaşantıya bakınca, bütün bu eğlenme biçimlerinin ve eğlenceli ortamlara vesile olan iş çeşitlerinin ortadan kalktığını görüyoruz. Bu tür işlerin gelişmiş tekniklerle yapılması, ulaşımın kolaylaşmasıyla köy odalarının kapanması, eğlenmek için başta televizyon olmak üzere, teknoloji ürünü diğer iletişim araçlarının kullanılması, köylülerin eğlenmek ve hoş vakit geçirmek amacıyla, o günkü ortamlarda bir araya gelme ihtiyacını ortadan kaldırmış durumdadır. Akşamları yapılan ev ziyaretlerindeki eski sohbetlerin ve türkülerin yerini, bugün birlikte televizyon izlemek almıştır[23].

Halk Hikâyeciliği ve Hikâyeciler

Cerit Türkmenlerinin yaşadıkları Çukurova bölgesinde hikâyeciliğin tarihi gelişimine baktığımızda, hikâyeciliğin zaman içinde büyük bir değişime uğradığını görmek mümkündür. Bölgede daha önce yapılan araştırmalardan ve yörede yaşayan insanlardan öğrendiğimize göre, eski yıllarda hikâye anlatma geleneği canlı ve fonksiyonunu koruyan bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır[24].

Bölgedeki halk hikâyeciliği 1990'lı yılların başında bugüne kıyasla oldukça farklı bir görünüm sergilemekteydi. O yıllarda sosyal hayatın renkli bir kesitini oluşturan halk hikâyeleri düğünlerde, şenliklerde, ramazan gecelerinde hikâyecilerle ile heyecan ve istek içinde bir araya gelen büyük bir dinleyici kitlesine köy odalarında, kahvelerde veya bazı evlerde anlatılırdı[25]. Köy odaları, hikâye anlatıcıları ile dinleyicilerinin sık sık bir araya geldikleri yerlerden biriydi. Böyle gecelerde köylüler, anlatımı saatler süren hikâyeleri büyük bir dikkat ve sessizlik içinde hayranlıkla dinler, hikâyecinin hareketlerini seyrederlerdi. Hikâyeci aşıklar çoğu zaman belli bir ücret üzerinde kahve sahipleriyle anlaşarak, hikâyelerini kahvelerde her akşam düzenli olarak sanatlarını icra ederlerdi.

Çukurova bölgesindeki hikâyeci sayısı, geleneğin canlılığına paralel olarak,

1970'li yılların başına kadar fazlaydı. Bu durumu, bölgede çeşitli zamanlarda derlemeler yapan Ali Rıza Yalgın (1928-1934), Pertev Naili Boratav (1946), Naci Kum (1949-1950) ve Wolfram Eberhard'ın (1951) çalışmalarından tespit etmek mümkündür[26]. Bu araştırıcılar yörede yaşayan Türkmen aşiret ve oymakları arasında pek çok hikâyeciyi ve onların dağarcıklarındaki hikâyeleri kaydetmişlerdir.

W.Eberhard'ın belirttiğine göre, Adana ve Gaziantep arasında, neredeyse her elli metrekarelik alanda hikâyeci âşıklara ve saz şairlerine rastlanmaktaydı. Bunlar bulundukları çevrede tanınan, sevilen, hikâyeleri ve türküleri zevkle dinlenilen söz ve saz ustaları hikâyeciler idi[27].

O yıllarda yörede bu sanatı icra eden, dikkat çekici bir şekilde hemen hepsi Tecirli, Bozdoğan, Varsak, Cerit gibi Türkmen aşiretlerinden olan hikâyecilerden bazıları ve dağarcıkları şunlardır: Ali Soylu (Koçan)- Gündeşlioğlu, Âşık Hacı, İlbeylioğlu, Köroğlu hikâyelerinden parçalar. Ali Tekerek (Osmaniye-Kaypak-Karayiğitli köyü)- Kozanoğlu türküsü, Ali Paşa hikâyesi, Köroğlu destanından parçalar (özellikle Köroğlu'nun Gürcistan Seferi). Hüseyin Bozdoğan (Kuyuluk köyü)-İlbeylioğlu hikâyesi. Mehmet Göçün (Osmaniye- Gebeli köyü) Karacaoğlan ve Dadaloğlu'ndan türküler, Kozanoğlu türküleri, Âşık Ali ve Âşık Kamber'den birer türkü ile Tecirli ve Avşar aşiretlerine ait bazı ağıtlar. Kır İsmail (Düziçi)- Genç Osman türküsü, Köroğlu'nun Gürcistan Seferi, Hurşit ve İlbeylioğlu hikâyeleri[28]. İsmail Kartal, Ahmet Cerit, Mahmut-Yusuf Ağaçkuşu, Ali Ünal (Ceyhan-İmran köyü) Yeğen Ali (Ali Paşa), Karacaoğlan, İlbeylioğlu, Sefil Abdurrahman, Hurşit, Köroğlu, Asuman ile Zeycan, Öksüzoğlan, Şah Mayıl, Emrah, Deli Boran, Ahmet Bey, Guhari, Gündeşlioğlu, Bıçakcıoğlu, Avşar-Cerit harbine ait bazı metin parçaları[29].

Çukurova bölgesindeki halk hikâyeciliğinin 1930'lardan 1960'lara uzanan bir döneminin temsilcilerine ve bunların hikâyelerine ilaveten, 1992-93 yıllarında, bölgedeki başlıca Cerit Türkmen köylerinde (Ceyhan'a bağlı İmran,Veysiye, Azizli köyleri) yaptığımız saha araştırması sonucu tespit ettiğimiz, sözüyle, sohbetiyle, sesinin güzelliğiyle civar köylerde, kasabalarda ün salmış hikâyecileri kısa biyografileri, repertuarları ve hikâye anlatımındaki özellikleri bakımından kısaca tanıyalım:

Ahmetçe adıyla tanınmış, asıl adı Ahmet Cihan olan Veysiyeli hikâyeci yörenin en meşhur ve bilinen en eski hikâyecisiydi. 1898-1984 yılları arasında yaşamış, I. Cihan harbine katılmış, medrese eğitimi görmüş, sağlam ve doğru dini ve tarihi bilgilere sahip, mükemmel yetişmiş bir insan olan Ahmetçe'nin yöredeki köylülerce her şeyi bildiğine inanılırdı. İki kez evlenmiş; geçimini baba mesleği olan çiftçilikle kazanmıştır. Geçim uğraşı dışındaki müsait zamanlarında, davet üzerine köylülerin evlerinde düzenledikleri sohbet meclislerine katılır, bu meclislerde baş köşeye oturtulur ve türkülü halk hikâyeleri anlatırmış. Kimi zaman sabaha kadar süren bu meclislerde o, hikâyelerini anlatırken dinleyenleri o kadar heyecanlandırırmış ki; akşamdan sabaha kadar süren bu meclislerde kimsenin uykusu gelmezmiş. Bu hikâye anlatımlarının düzenlendiği geceler bazen de haftalarca sürermiş. Sesinin gür olması, düzgün ve güzel ifadeleri ve türküleri söylemedeki becerisiyle dinleyenler üzerinde derin tesir bıraktığı söylenir. İcrası konusunda an-

latılanlara ve ses kayıtlarında yer alan hikâyelerdeki ifadelerine bakılırsa, eski zamanlara ait hikâyelerdeki âşıkların maceralarını anlatırken tıpkı onlarla birlikte gezmiş ve aynı olayları yaşamış gibidir. Ahmetçe, saz çalmamakla birlikte, "değnek tutup" türküleri "makamla çağırmak"suretiyle hikâyelerini anlatan profesyonel bir hikâyeciydi. Gençlik çağlarını onu dinleyerek yetişen çevre köylerdeki hikâyeciler kendilerini Ahmetçe'nin çırakları kabul ederler. Çok zengin bir hikâye dağarcığına sahip olan Ahmetçe, bölgede yaşamış eski âşıkların hemen hepsinin hikâye ve türkülerini biliyordu. Karacaoğlan, Elbeylioğlu, Dadaloğlu, Yeğen Ali, Öksüz Ali, Sefil Abdurrahman (Hürüoğlu Abdurrahman), Âşık Ömer ve Kul Mustafa'ya ait hikâye ve türküler onun zengin repertuarı içinde ancak tespit edilebilenleridir.

Süleyman Kartal İmran köyünde hikâye anlatıcılardan biriydi ve Deli Sülemen adıyla tanınırdı. Tahminen 1880 yılında doğmuş, bugünkü haberleşme araçlarının hiç birinin, hatta köylerde kahvelerin dahi olmadığı; bütün haberlerin "kulaktan duyma" anlatıldığı çocukluk ve gençlik yıllarında, köyün ileri gelenlerinin evlerinde toplanan meclislere katılmış, anlatılan hikâyeleri, ilgiyle dinlemiş ve zamanla dinlediklerini öğrenerek kendisi anlatmaya başlamıştır. Sözel anlatımın böylesi bir önem taşıdığı o dönemlerde, Deli Sülemen köylüye uzun yıllar hikâye anlatıcılığı yapmıştır. Çocuklarından bu işe meraklı olan Mustafa ve İsmail Kartal babalarından dinledikleri hikâyeleri öğrenmeye çalışmışlar, belli bir döneme kadar da o hikâyeleri anlatma ortamı bularak, babalarından miras kalan hikâyeleri hafızalarında saklayabilmişlerdir.

Abdullah Mirzaoğlu İmran köyünde oturan Cerit Türkmen aşiretinin beylerinden Nuri Bey'in oğlu olup, 1910-1965 yılları arasında yaşamıştır. İki kez evlenmiş, altı çocuğu olmuş, evinin geçimini çiftçilikle sağlamıştır. Esmer, orta boylu, sesi ve sohbeti sevilen bir kişi olan Abdullah Bey seyahat etmeyi çok sevdiği için sık sık evinden ayrılır, eskiden aşiretin yaylak yerleri olan Gavur Dağları civarı ile Kayseri-Binboğa taraflarını ziyaret ederdi. Tıpkı eski âşıklar gibi, diyar diyar dolaşan Abdullah Bey'in hikâyelerinin bir kısmını bu dolaştığı yerlerden öğrendiği söylenmektedir. Bu hikâyelerle birlikte, hayatı hakkında fazla bilgi edinilemeyen ama iyi bir hikâye anlatıcısı olduğu söylenen babası Nuri Bey ile, yakın arkadaşı olan Veysiyeli ünlü hikâye anlatıcısı Ahmet Cihan'dan öğrendiği hikâyeleri, kendisi aşiret beyi olduğu için, akşamları sadece evine ziyaretine gelen köylülere anlatırdı. Abdullah Bey'in, anlattığı hikâyelerin bütün türkülerini bildiği, sesinin çok güzel olduğu söylenmektedir. Anlaşılır bir dil ve hoş bir ses tonuyla konuşması, eline bir değnek alarak saz gibi kullanması, kuvvetli hafızası ve icrasıyla çevresine dizilmiş dinleyicileri etkiler, anlattıklarıyla, söyledikleriyle büyük bir zevk almalarını sağlardı. Elimizdeki bilgilere göre, Abdullah Bey'in repertuarında Elbeylioğlu, Gündeşlioğlu, Ali Paşa, Şah Mayıl, Şah İsmail hikâyeleri ile Karacaoğlan ve Dadaloğlu'ndan türkülü epizotlar bulunmaktaydı.

Emekoğlu adıyla bilinen Ahmet Cerit İmran köyünün bir başka hikâye anlatıcısıydı. Çiftçiliğin saban ile yapıldığı yıllarda, gece gündüz demeden çalışıp bu işe emek verdiği için Emekoğlu lâkabını alan Ahmet Cerit 1928 yılında doğmuş, 1992 yazında - kendisiyle görüşmemizden kısa bir zaman sonra - vefat etmiş

tir. Okuma yazma bilen, sesi güzel olan biriydi. Büyüklerin meclislerinde dinleyici olarak bulunmuş, buralarda dinlediği ustalardan iyi türkü söylemeyi ve hikâye anlatmayı öğrenmişti. Ahmetçe, Süleyman Kartal ve Abdullah Bey'in hikâye anlattığı meclislerde öğrendiklerini en iyi muhafaza eden, İmran köyündeki son hikâyeciydi. Hikâye anlatma geleneğinin canlı olduğu yıllarda ustalarından sonra en iyi hikâye anlatıcısı olarak, yöredeki meşhur ve sevilen hikâyeleri anlatırdı. Köylüler onun hikâyecilik konusundaki bilgisine güvenirler; hatırlayamadıkları türküleri, hikâyeleri ona sorarlardı. Ondan derleyebildiğimiz repertuarı Gündeşlioğlu, Şah Mayıl ve Karacaoğlan'dan birer epizot ile, kendi hazırladığı bir deftere yaşadığı yıllar içinde kaydetmiş olduğu Karacaoğlan, Dadaloğlu, Sefil Abdurrahman, İlbeylioğlu, Gündeşlioğlu, Yazıcıoğlu, Öksüz Ali, Yeğen Ali, Köroğlu ve Âşık Cafer'e ait şiirlerden oluşmaktadır[30].

Abdurrahman Avcı Veysiye köyünden bir hikâye anlatıcısıdır. 1932 doğumlu, ilkokul mezunu, dokuz çocuk babası ve geçimini baba mesleği olan çiftçilikle kazanan biridir. Aynı köyden olan yörenin meşhur hikâyecisi Ahmet Cihan'ın yanında yetişmiştir. Esmer, ince, uzun boylu olan hikâyecinin sesi oldukça gür ve güzeldir. Anlatım sırasında olsun, türkülerin icrasında olsun, tonlamayı çok iyi yapabilmektedir. Yüz ifadeleri, mimik ve jestleri, hikâyede anlatılanlar ile çok uyumludur. Anlattığı tipleri yaşaması, onlarmışcasına davranışı, hikâyenin içine girişi son derece etkileyicidir. Anlatımı açık ve akıcı, türkçesi düzgün sayılır; dinleyenleri etkileyen bir anlatım üslubu vardır. Saz çalmayı bilmez; hikâyelerini anlatırken eline bir değnek alıp onu saz gibi kullanır. Tespitlerimize göre, onun repertuarında Öksüz Ali, Yazıcıoğlu hikâyeleri ile, Karacaoğlan, Ali Paşa, Dadaloğlu'ndan parçalar, Cerit-Avşar kavgasına dair türküler vardır.Abdurrahman Avcı iyi bir hikâye analatıcısı olmasına rağmen, günümüzde hikâye anlatım ortamları düzenlenmediği için hikâyelerini anlatma imkânı bulamamaktadır.

Mustafa Kartal İmran köyünden bir başka hikâyeci olup, Mustili adıyla bilinir. 1933 yılında doğmuş, okula hiç gitmemiştir. Köyde eski âşıkların hikâyelerini ve türkülerini iyi bilmesiyle tanınır. Uzun boylu, iriyarı olan Mustafa Kartal uzun yıllar Devlet Su İşleri'nde işçilik yapmış, emekliliğinden sonra da çiftçiliğe devam etmiştir. Evli ve yedi çocuk babasıdır. Mustili'nin konuşması çok hızlıdır; kolay anlaşılmaz. Dili mahallî ağzın özelliklerini taşır. Diğer hikâyecilere kıyasla daha ince bir ses tonuna sahiptir. Türkü söylemeye meraklı olduğundan, yörede çok söylenen ve sevilerek dinlenilen bozlak[31] tarzı uzun havaların çoğunu bilir. Özellikle Karacaoğlan, Dadaloğlu ve Sefil Abdurrahman'ın parçaları onun repertuarının büyük bir kısmını oluşturur. Mustili, aşiret kavgalarını anlatan türküleri de bugün için en iyi bilenler arasındadır. Bu hikâyecinin bir özelliği de, vaktiyle babasından öğrendiği Köroğlu hikâyesini (Köroğlu'nun Gürcistan Seferi) bilen tek kişi olması, ve yörede pek fazla bilinmeyen Köroğlu türkülerini usûlüne uygun söyleyebilmesidir.

İsmail Kartal ise, İmran köyünde Kepekli lakâbıyla tanınan bir hikâyecidir. Kendi adı neredeyse hiç kullanılmaz. Köylüler, abartılı konuştuğu için ona "palavracı" anlamına gelen Kepekli adını vermişlerdir. Kepekli'nin eskiden beri hikâye ve türküleri iyi bildiği söylenirdi, ancak, onun repertuarının büyük bir kısmını tespit etme şansımız olmadı; kendisinin de söylediği gibi, yaşlandığı için büyük bir ihtimalle bildiklerinin çoğunu unutmuştu. Bu nedenle, Kepekli'den Karacaoğlan'a ait bir hikâye epizotunu ancak derleyebildik[32].

Ahmet İmat, diğer hikâyeciler gibi Cerit aşiretine mensup değil, Osmaniye yakınlarında kurulmuş bir Avşar yerleşimi olan Yeniköy'dendir. 1945 doğumlu ve ilkokul mezunu olan Ahmet İmat, Almanya'ya işçi olarak gitmiş, orada ondört yıl boyunca yol yapım işi, fabrika işçiliği gibi çeşitli işlerde çalıştıktan sonra, memleketine dönmüş ve geçimini çiftçilik ve bahçecilikle sürdürmeye başlamıştır. Esmer, ortaboylu, tok sesli bir hikâyeci olan Ahmet İmat, esasen Cerit köylerini kapsayan araştırma alanımızın dışından da olsa, yaşadığı yerin civarında hikâyeciliğinin yanı sıra, hikâye ve türkü repertuarı zengin bir "âşık" olarak tanınmıştı. Onda, diğer hikâye anlatıcılarında karşılaşmadığımız bir durum ile karşılaştık: Ahmet İmat bir gün uykusundan ağlayarak, büyük bir sıkıntı içinde uyandığını ve rüyasında türkü söylediğini belirtmiştir. "Çalıp çığırmaya" ve hikâye anlatmaya bu rüyadan sonra başladığını ifade eden şair İmat, bundan sonra gördüğü güzellere âşık olup, irticâlen şiir söylemeye devam eder. Bu şiirlerin geleneksel sözlü şiir formlarına uygunluğu, Ahmet İmat'a hikâyecilikten başka, âşık-hikâyeci vasfını da kazandırmaktadır. O, kendi türkülerinin çoğunu Almanya'da gurbette iken söylemiştir. Ahmet İmat'ın konuşması anlaşılır, ifadeleri düzgündür; mahallî ağzın etkileri konuşmasında göze çarpsa da, bu, konuşmasını anlaşılmaz hale getirmez; onu zenginleştirir. Ses tonu gür ve güzeldir. Saz çalmamakla beraber, müziğe çok yatkın oluşu türkülerinin güzelliğinden anlaşılmaktadır.Ondan derlediğimiz Elbeylioğlu ve Delı Boran hikâyelerinin yanı sıra, kendi tasnif ettiği "Alamanya'da Yayla Hayali" diye adlandırdığımız bir kısa hikâyesi de vardır.

Yukarıda verilen hikâyecilerin kısa biyografileri ve repertuarlarına bakıldığında, hayat hikâyeleri, yaşama biçimleri ve repertuarlarında dikkat çekici benzerliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Bu kişiler köyde yaşayan, hayattaki esas uğraşları genellikle çiftçilik olan, hayatlarının belli bir devresinde, -yaşadıkları çevrenin şartlarına bağlı olarak bir eğlenme, hoş vakit geçirme gayesiyle düzenlenen- hikâye anlatılan sohbet meclislerine belirli ölçülerde katılmış, uzun bir dinleme ve gözleme sürecinden sonra, buralarda öğrendiklerini, hafızanın kuvveti ve anlatım, (söz-oyun ve müzik) yetenekleriyle birleştirerek, başka bir dinleyici grubunun huzurunda takdim edebilmiş ve icra ettikleri san'atla çevrelerinde talep yaratabilmiş, hikâye anlatım geleneğinin devamcısı sayılmış kişilerdir.

Bugün, bu köylerde hikâye anlatıcısı veya hikâyeci vasfını taşıyan kişi sayısı oldukça azalmıştır. Vaktiyle hikâyeciliği ile çevrede nam salmış kişiler artık hayatta değillerdir. Görüşme imkânı bularak tespit ettiğimiz hikâye anlatıcıları ise, bu hikâyecilerden dinlediklerini, muhafaza edebildikleri kadarıyla nakletmeye çalışan son temsilcilerdir. Şimdiki anlatıcılar, bu geleneğin eski biçimiyle yaşayabildiği dönemlerde edindikleri birikimleri aktarabilecekleri sözlü ortama talebin olmayışı sebebiyle, hikâye anlatma geleneğini ve yörenin son hikâye repertuarını, kendileriyle beraber bir bilinmeze doğru taşımaktadırlar.

Çukurova'da bulunan Cerit Türkmen köylerine 1950'li yıllarda radyonun girmesiyle eski canlılığını ve önemini yitiren hikâye anlatma geleneği, teknolojik bir anlatım aracı olan televizyonun devreye girmesiyle yok olmaya yüz tutmuştur; 1970'li yılların başında elektriğin gelmesiyle televizyon ile tanışan köylü, akşam eğlencesi olarak günlük hayatlarından sahneler içeren halk hikâyelerini dinlemek yerine, yepyeni dünyaları önlerine seren televizyonu seyretmeyi tercih etmiştir.

Bugün Çukurova bölgesinin geneline, yaşanılan ortamın şartları dikkate alınarak bakıldığında, bu geleneğin ge-

rek hikâyeciler, gerek hikâyelerin formları, anlatım biçimi ve anlatım ortamı açısından eskiden olduğu gibi; bir sözlü anlatım ve gösterim çerçevesinde yaşamadığı görülmektedir. Ancak, halk hikâyeciliği konusunda Çukurova bölgesinde yapılmış araştırmalardan anlaşılacağı üzere, hikâyecilik özellikle xx. yüzyılın ilk yarısına kadar çok yaygın ve canlı bir gelenekti. Bu gelenek şehirlerden ziyâde, köy ve kasabalarda yaşayan insanlar için tamamıyla iletişime dayalı bilgilenme, haber alma, eğitim gibi fonksiyonların ötesinde, bir eğlence vazifesi görmekteydi. Böyle bir fonksiyonu olan hikâyeci veya hikâyeci-âşık, çevresinde onu dinlemek üzere bulunan kalabalık bir kitleye hikâyelerini anlatırken, türkünün istediği ifadeyi, mimikleri yüzüne vererek, sesini yumuşatıp hazinleştirir veya hikâyede anlatılan "arslan yiğitlerin" vuruşmalarını, kavga sahnelerini, kükreyişlerini, meydan okumalarını canlandırır ve tüm bu ustalıklar kendisini izlemeye gelenlere heyecan dolu dakikalar yaşatır, onları eğlendirirdi[33]. Hikâyeci tıpkı bir aktör olur, kahramanları arasına karışır, dinleyiciler ise, sanki bir tiyatro, ya da sinema izliyormuş gibi büyük bir sessizlik ve duygu yoğunluğu içinde onu izler, anlatılan eserde kendi hayatlarından kesitler bulurlardı.

Günümüzde, medeniyet seviyesinin, dolayısıyla teknolojinin gelişmesine paralel olarak, toplumca ilgi ve taleplerimiz değişmiş; söze, müziğe ve sınırlı hareket unsurlarına dayalı halk hikâyeciliğinin icrasına ilişkin yukarıda tasvir edilmeye çalışılan sözlü iletişim sahnelerinin yerini, teknolojik ürünlerle donatılmış günlük hayatın temposuna ve taleplerine cevap verecek bir şekilde, hızla akıp geçen, kolayca ulaşılıp, tüketilebilen görüntü ağırlıklı anlatımın aldığı bir süreç yaşanmaktadır.

Bu süreçle birlikte, rengarenk cazip görüntüleriyle her birimizin oturma odasının en merkezi yerine kurulan televizyon, eğlendirici olmasından öte, eğlenmeyi her türlü deneyimlerimizin doğal çerçevesi haline getirerek[34], hikaye anlatma geleneğinin eğlendirici fonksiyonunu fazlasıyla yerine getirmektedir. Bunun da ötesinde, hemen her programın, izleyicilerin hangi duygulara kapılacaklarını bildirecek bir müzik eşliğinde ve bir eğlence çerçevesiyle sunulduğu televizyon[35] "kulağın göze tesliminin"[36] en çarpıcı delili olarak karşımızda durmaktadır..

NOTLAR

* Bu yazı, "Çukurova'da Yaşayan Cerit Türkmenleri'nde Halk Hikâyeciliği ve Halk Hikâyeleri" adlı Yüksek Lisans tez çalışmasının çeşitli kısımlarından oluşmaktadır. (H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü,1994. s. 6-10, 31-72).

1 Boz-ulus, Osmanlı devrinde Anadolu'daki Türkmen illerinden birisidir. Bu teşekkülün Akkoyunlu ilinin Anadolu'daki en önemli kalıntısı olduğu kesin olarak bilinmektedir. (Bkz. Türk Ansiklopedisi, VII, 1956, s.12-13) Boz-ulus başlıca üç kola ayrılıyordu: Diyarbekir Türkmenleri, Dulkadirli Oymakları ve Halep Türkmenleri (Bkz. Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı-Destanları, İstanbul, 1980. s. 177).

2 Ceritlerin xvıı. ve xvııı. yüzyıllardaki iskân bölgeleri hakkında geniş bilgi için bakınız, Sümer a.g.e., s. 177-178, 606-607; Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, İstanbul,1987, s.75-78; Yusuf Halaçoğlu, VIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1988, s.132-138.

3 Sümer, a.g.e., s.606.

4 Orhonlu, a.g.e., s. 9.

5 Sümer, a.g.e., s. 610. Çukurova'daki Cerit obaları için bakınız, Ali Rıza Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları, II, İstanbul, 1977, s.331.

6 Halaçoğlu, a.g.e., s. 132.

7 Sümer, a.g.e., s. 610.

8 A.R.Yalgın "Güney Yurttaki Türkmen oymakları"nı dört grupta toplamış ve bunları Maraş obaları, Gaziantep obaları, Çukurova obası ve İçel obaları şeklinde

adlandırmış; Ceritlerin Çukurova, Maraş ve İçel obalarında bulunduğunu belirtmiştir. (Bkz. Yalgın a.g.e.,s. 510-512).

9 Bu kaynaklar hakkında bilgi için, bkz. Sümer, a.g.e., s. 178,194,196.

10 Halaçoğlu, s.113.

11 Bkz. Mestan Yapıcı, Beydağ, İzmir 1995, s. 125,131, 132, 144.

12 Bu bilgi Cerit aşiretine mensup 1927 doğumlu Remzi Yeltekin'den alınmıştır.

13 Bu bilgi Cerit aşiretine mensup 1931 doğumlu Ragıp Yeltekin'den alınmıştır.

14 Sümer, "XIX. Yüzyılda Çukurova'da İçtimaı Hayat". Türk Dünyası Araştırmaları, 48, Haziran,s. 9-12.

15 Bu bilgi yörede yaşayan Cerit aşireti mensuplarından alınmıştır.

16 Bkz. Haşim Nezihi Okay Köroğlu ve Dadaloğlu. İstanbul, 1970, s.152.

17 Yarsuvat: Ceyhan'ın eski adı.

18 Çukurovalı saz şairi Karacaoğlan'ında Avşar-Cerit kavgasını anlatan bir şiiri olduğu belirtilmektedir. Bkz. Cahit Öztelli, Karacaoğlan. İstanbul 1983, s. 443-444.

19 Bu bilgi yöre halkından ve yöredeki gözlemlerden elde edilmiştir.

20 Bkz. Yalgın a.g.e., II,s.331

21 "Küle kömbe": Mayalı hamurun içine soğan konularak "ocaklık"daki sıcak küle gömülerek pişirilen bir çeşit börek. "Ocaklık": Oturulan odanın ortasında bulunan, topraktan yapılmış aynı zamanda soba görevi gören, bugünkü şömineye benzer ocak.

22 Eskiden ekilen pamuk türleri bugünkü kadar gelişmiş olmadığı için "yerli koza" denilen bir pamuk türü ekilirdi. Bu kozanın içindeki pamuk, toplama işlemi sırasında kolayca çıkmadığı için pamuk, dışındaki kabuk kısmı ile birlikte toplanırdı. Bu şekilde toplanan pamuğa şifli pamuk denirdi.

23 Eğlence hayatıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mirzaoğlu, a.g.t., s.18-26.

24 Çukurova bölgesindeki hikâyecilik hakkında geniş bilgi için bkz. Wolfram Eberhard, Minstrel Tales From Southeastern Turkey. Berkeley ve LosAngeles, 1955, University of California Press.

25 Köy odaları hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Uğur, "Köy Odaları", İçel Kültürü, 19, Ocak, s. 4-5.

26 Yalgın,a.g.e.,I, s.42,102-103,117, 359-361; II, s. 53-75,197-199,251-252,255-256,359-361; Boratav, Folklor ve Edebiyat, I. İstanbul,1982, s.264-286; Naci Kum, "Türkmen Yürük ve Tahtacılar Arasında Tetkikler, Görüşler". Türk Folklor Araştırmaları,1,5, Aralık 1949, s.69-71;1,6, Ocak 1950, s.90-92;1,8, Mart 1950, s.125-126;1,10, Mayıs 1950, s. 156-157; 1,11, Haziran, 1950, s.175-176; Eberhard a.g.e.,s.5-9.

27 Bu hikâyeci âşıkların ve saz şairlerinin 1951 yılında derlenmiş repertuarlarını, her birinin anlatım özelliklerini ve kendileriyle ilgili mâlumatı W.Eberhard'ın söz konusu çalışmasında ayrıntılı bir şekilde bulmak mümkündür. Bu hikâyelerden bazılarının müzikli bölümleri; türküleri ve bunların melodik yapıları hakkında bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Béla Bartók, Turkish Folk Music From Asia Minor. Princeton University Press, 1976 (Eser 1991 yılında Bülent Aksoy tarafından, Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi adıyla türkçeye çevrilmiştir.); Kurt Reinhard, Türkische Musik Museum Für Völkerkunde. Berlin 1962, s.10-27; Kurt ve Ursula Reinhard, Turquie. Buchet-Chastel, Berlin 1969, s. 220-221.

28 Eberhard, a.g.e., s.5-9; ayrıca bkz. Mirzaoğlu, a.g.t., s. 35- 37.

29 Boratav, a.g.e., s. 264-286; Mirzaoğlu a.g.t., s. 34.

30 Bu şiirlerin tamamı Ahmet Cerit'in Şiir Defteri" adıyla Mirzaoğlu a.g.t., s.160-192'de verilmiştir.

31 Bozlak hakkında geniş bilgi için bkz. Mirzaoğlu, "Toroslar'dan Çukurova'ya Yankılanan Ses: Bozlak". Prof. Dr.Dursun Yıldırım Armağanı. Ankara, 1998. s. 408-418.

32 Boratav, 1947 yılında İmran köyünde yaptığı derlemeler sırasında İsmail Kartal'dan Karacaoğlan'a ait üç şiir derlemiştir. Bkz. Boratav, a.g.e., s.274-276.

33 Boratav, a.g.e., II, s. 211; Mirzaoğlu, a.g.t., s.36-37.

34 Neil Postman, Televizyon: Öldüren Eğlence. (Çev. Osman Akınhay) İstanbul 1994. Ayrıntı Yayınları, s. 99-110.

35 A.g.e., s.111.

36 Walter J. Ong, Sözlü ve Yazılı Kültür. (Çev. Sema Postacıoğlu Banon) İstanbul 1995. Metis Yayıncılık, s.140.